

دانشگاه الزهراء (س)

دانشکده زبان و ادبیات و تاریخ

پایان نامه

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته زبان شناسی

عنوان

بررسی پیوستار نقش های معنایی در زبان فارسی

استاد راهنما

دکتر فریده حق بین

استاد مشاور

دکتر فرهاد ساسانی

دانشجو

الهام فرخی راد

زمستان ۱۳۸۶

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

تقدیم به پدر و مادر عزیزم

سپاس می‌گوییم استادان محترم راهنما و مشاور، دکتر حق‌بین و دکتر ساسانی که این پژوهش مگر با راهنمایی ایشان به ثمر نمی‌نشست.

چکیده

در این جستار ضمن نقد نظریه‌های موجود در خصوص نقش‌های معنایی، انگاره‌ای تلفیقی پیشنهاد می‌شود که حاصل ترکیب و جرح و تعدیل نظریه‌های داوتی (۱۹۹۱)، دلنسی (۱۹۹۱)، لنگاکر (۱۹۹۱)، ون‌ولین (۲۰۰۴) همراه با پیشنهادات نگارنده می‌باشد. در انگاره تلفیقی جدید محمول‌های زبان در دو سطح رخدادی و حالتی بررسی و برای هر یک، موضوع‌هایی با نقش‌های معنایی ویژه لحاظ می‌شود. محمول‌های رخدادی دارای دو موضوع با نقش معنایی نمونه‌اعلای عامل و نمونه‌اعلای پذیرا هستند. برای توصیف روابط معنایی محمول حالتی و شرکت-کننده‌های آن دو نقش معنایی جدید نمونه‌اعلای ثابت و محدوده معرفی می‌گردد. نمونه‌اعلای ثابت موضوعی است که در موقعیتی ایستا واقع شده است. نقش معنایی محدوده، حدود موقعیتی را که ثابت در آن واقع شده (حدود محمول ایستا) مشخص می‌کند. در کل چهار نقش معنایی وجود دارد که عبارتند از: نمونه‌اعلای عامل، نمونه‌اعلای پذیرا، نمونه‌اعلای ثابت و محدوده. در این بین دو نقش معنایی ثابت و محدوده فقط مختص محمول‌های حالتی‌اند. کارآمدی این چهار نقش معنایی در توصیف روابط معنایی موضوع‌های محمول‌های زبان فارسی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در آزمون انگاره تلفیقی در زبان فارسی، بر این نکته تأکید شده، که نقش‌های معنایی دارای مرزهای مشخص نیستند.

فصل اول: طرح پژوهش

۱-۱- بیان مسئله.....	۲
۲-۱- پرسش‌های پژوهش.....	۴
۳-۱- فرضیه‌های پژوهش.....	۴
۴-۱- اهداف پژوهش و ضرورت آن.....	۵
۵-۱- اطلاعات مربوط به روش‌شناسی پژوهش.....	۵
۶-۱- سازماندهی پژوهش.....	۶

فصل دوم: پیشینه پژوهش

۱-۲- مقدمه.....	۹
۲-۲- پژوهش‌های زبان‌شناسان غیرایرانی.....	۹
۱-۲-۲- نقش‌های معنایی در دیدگاه سنتی.....	۱۰
۱-۱-۲-۲- نخستین رهیافت‌ها.....	۱۰
۲-۱-۲-۲- نقش‌های معنایی سنتی.....	۱۲
۳-۱-۲-۲- نقش‌های معنایی در روایت‌شناسی.....	۱۴
۲-۲-۲- نقش‌های معنایی در نگرش‌های معاصر.....	۱۴
۱-۲-۲-۲- نقش معنایی در دستور حالت.....	۱۵
۱-۲-۲-۲- کارهای مرتبط.....	۱۸
۲-۲-۲-۲- نقش‌های معنایی در دستور زایشی.....	۱۹
۱-۲-۲-۲-۲- گروبر.....	۱۹
۲-۲-۲-۲- نظریه حاکمیت و مرجع‌گزینی چامسکی.....	۲۲
۳-۲-۲-۲- دیدگاه موقعیت‌گرایی.....	۲۴
۴-۲-۲-۲- نقش‌های معنایی در ساختار مفهومی جکندوف.....	۲۵
۱-۴-۲-۲-۲- کارهای مرتبط.....	۲۸
۱-۱-۴-۲-۲-۲- مروری بر دیدگاه‌های تجزیه‌واژگانی.....	۲۹
۵-۲-۲-۲- دستور واژی-نقشی.....	۳۱
۱-۵-۲-۲-۲- نظریه انطباق واژگانی.....	۳۱
۶-۲-۲-۲- نقش‌های معنایی در رویکردهای نقش‌گرا.....	۳۳
۱-۶-۲-۲-۲- نقش معنایی در دستور نقشی نظام‌مند هلیدی.....	۳۳
۱-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای اصلی.....	۳۵
۱-۱-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای مادی.....	۳۵
۲-۱-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای ذهنی.....	۳۵
۳-۱-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای رابطه‌ای.....	۳۶
۲-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای بینابینی.....	۳۷
۱-۲-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای رفتاری.....	۳۷
۲-۲-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای کلامی.....	۳۸
۳-۲-۱-۶-۲-۲-۲- فرایندهای وجودی.....	۳۸
۲-۶-۲-۱-۲-۲- نقش‌های معنایی در رویکرد هاپر و تامپسون.....	۳۸

۳۹	..... ۷-۲-۲-۲ نقش‌های معنایی در نظریه نمونه‌های اعلامی داوتی
۳۹	..... ۸-۲-۲-۲ نقش‌های معنایی در رویکرد شناختی
۴۰	..... ۱-۸-۲-۲ دیدگاه تالمی درباره نقش‌های معنایی
۴۲	..... ۲-۸-۲-۲ دیدگاه لنگاکر درباره نقش‌های معنایی
۴۲	..... ۱-۲-۸-۲-۲ مفهوم رخدادها
۴۲	..... ۲-۲-۸-۲-۲ انگاره‌ها و کهن‌الگوها
۴۵	..... ۳-۲-۸-۲-۲ مفهوم استقلال / وابستگی
۴۷	..... ۴-۲-۸-۲-۲ فاعل
۴۸	..... ۵-۲-۸-۲-۲ مفعول مستقیم
۴۹	..... ۶-۲-۸-۲-۲ مفعول غیرمستقیم
۵۰	..... ۹-۲-۲-۲ نقش‌های معنایی در دستور ارجاع و نقش ون‌ولین
۵۰	..... ۱۰-۲-۲-۲ نقش‌های معنایی در مراحل یادگیری زبان کودک
۵۲	..... ۳-۲ پژوهش‌های ایرانیان
۵۲	..... ۱-۳-۲ نقش‌های معنایی در کتاب‌های دستور فارسی
۵۲	..... ۲-۳-۲ نقش‌های معنایی در دستورهای سنتی
۵۴	..... ۳-۳-۲ نقش‌های معنایی در پژوهش‌های معاصر
۵۴	..... ۱-۳-۳-۲ نقش‌های معنایی از دیدگاه حق بین
۵۶	..... ۴-۲ خلاصه

فصل سوم: مبانی نظری

۶۲	..... ۱-۳ مقدمه
۶۲	..... ۲-۳ بررسی نظریه نقش‌های معنایی نمونه اعلامی داوتی
۶۳	..... ۱-۲-۳ مشخصه‌های نمونه‌های اعلامی
۶۹	..... ۲-۲-۳ گزینش موضوع بر اساس نقش‌های نمونه اعلامی
۷۱	..... ۳-۲-۳ سلسله مراتب نقش‌های معنایی
۷۲	..... ۴-۲-۳ پذیرندگی تدریجی
۷۹	..... ۵-۲-۳ جایگزین‌سازی مفعول مستقیم و مفعول غیرمستقیم
۸۰	..... ۱-۲-۳ نمونه‌های بارگیری کردن/پاشاندن
۸۲	..... ۲-۲-۳ ضربه‌زدن در مقابل شکستن
۸۳	..... ۳-۲-۳ فعل‌های نوع پرکردن
۸۴	..... ۴-۲-۳ پذیرنده بازنمود- منبع
۸۵	..... ۶-۲-۳ نقش‌های معنایی رخداد وابسته
۸۷	..... ۷-۲-۳ جمع‌بندی نظریه نمونه‌های اعلامی داوتی
۸۸	..... ۳-۳ نقش‌های معنایی در رویکرد ون‌ولین
۹۴	..... ۱-۳-۳ پیوستار کنش‌گر-کنش‌پذیر
۹۴	..... ۲-۳-۳ جمع‌بندی نقش‌های معنایی در رویکرد ون‌ولین
۹۶	..... ۴-۳ نقش‌های معنایی در رویکرد دلنسی
۹۷	..... ۱-۴-۳ نقش‌های معنایی هسته‌ای
۹۹	..... ۲-۴-۳ جمع‌بندی نقش‌های معنایی در رویکرد دلنسی
۱۰۱	..... ۵-۳ انگاره تلفیقی

۱۰۲	..... گروه‌بندی محمول‌ها
۱۰۳	..... نقش‌های معنایی محمول‌های رخدادی
۱۰۷	..... گزینش موضوع برای محمول‌های رخدادی
۱۱۱	..... فاعل در زبان فارسی
۱۱۲	..... جایگزین‌سازی مفعول مستقیم و متمم
۱۱۳	..... تعیین نقش‌های معنایی محمول‌های حالتی
۱۱۷	..... گزینش موضوع در محمول‌های حالتی
۱۱۷	..... طرح کلی انگاره تلفیقی

فصل چهارم: تجزیه و تحلیل داده‌ها

۱۲۳	..... مقدمه
۱۲۳	..... محمول‌های رخدادی
۱۲۴	..... محمول‌های کنشی
۱۲۵	..... محمول‌های کنشی تک‌موضوعی
۱۲۸	..... محمول‌های کنشی دو‌موضوعی
۱۳۰	..... محمول‌های کنشی سه‌موضوعی
۱۳۳	..... محمول‌های تغییر حالت
۱۳۷	..... محمول‌های حالتی
۱۳۷	..... محمول‌های ذهنی
۱۴۰	..... فعل‌های احساسی
۱۴۳	..... فعل‌های رابطه‌ای
۱۴۵	..... گزینش موضوع
۱۴۷	..... گزینش موضوع محمول‌های رخدادی
۱۴۷	..... گزینش موضوع محمول‌های کنشی
۱۴۹	..... گزینش موضوع محمول‌های تغییر حالت
۱۵۱	..... گزینش موضوع محمول‌های حالتی
۱۵۳	..... واژگان جفتی
۱۵۵	..... محمول‌های قرینه‌ای متقابل
۱۵۵	..... محمول‌های حالتی قرینه‌ای
۱۵۶	..... محمول‌های رخدادی قرینه‌ای
۱۵۹	..... خلاصه

فصل پنجم: نتیجه‌گیری

۱۶۲	..... مقدمه
۱۶۴	..... نتایج پژوهش
۱۷۰	..... پیشنهادات برای پژوهش‌های آتی

۱۷۱	..... کتابنامه
-----	----------------

واژه‌نامه

۱۷۹	..... واژه‌نامه فارسی-انگلیسی
-----	-------------------------------

۱۸۴.....واژه‌نامه انگلیسی - فارسی

پیوست

۱۸۹.....پیوست (۱)

۱۹۰.....پیوست (۲)

۱۹۱.....پیوست (۳)

صفحه	فهرست جدول ها و شکل ها	عنوان
۸۹.....		شکل ۳-۱.....
۹۰.....		شکل ۳-۲.....
۹۱.....		شکل ۳-۳.....
۹۳.....		شکل ۳-۴.....
۹۴.....		شکل ۳-۵.....
۱۲۵.....		جدول ۴-۱.....
۱۲۷.....		جدول ۴-۲.....
۱۲۹.....		جدول ۴-۳.....
۱۳۱.....		جدول ۴-۴.....
۱۳۳.....		جدول ۴-۵.....
۱۳۵.....		جدول ۴-۶.....
۱۳۷.....		جدول ۴-۷.....
۱۳۹.....		جدول ۴-۸.....
۱۴۰.....		جدول ۴-۹.....
۱۴۲.....		جدول ۴-۱۰.....
۱۴۳.....		جدول ۴-۱۱.....
۱۴۴.....		جدول ۴-۱۲.....

فصل اول

طرح پژوهش

۱-۱- بیان مسئله

نقش‌های معنایی^۱ که نقش‌های حالتی^۲، موضوعی^۳ یا تتایی^۴ نیز خوانده می‌شود، از دیرباز مورد توجه بوده است. نقش‌های معنایی ارتباط معنایی بین محمول^۵ و موضوع^۶ هایش را نشان می‌دهد. در واقع نقش‌های معنایی، روابط اساسی بین موضوع‌ها و محمول در جمله‌اند و به واسطه^۷ این روابط مفاهیم مجزا به هم پیوند می‌خورند و پیام به صورت گزاره^۷ در می‌آید.

به خاطر اهمیت نقش‌های معنایی، در نظریه‌های جدید نحوی و معناشناختی به آن توجه زیادی شده است اما در مورد ماهیت و تعریف آن توافق وجود ندارد. در سال‌های اخیر عده‌ای از زبان‌شناسان سعی کرده‌اند فهرستی از نقش‌های معنایی اصلی ارائه دهند که برای تمامی زبان‌ها کارآمد باشد ولی تعداد و تعریف آن‌ها از نویسندگانی به نویسندگانی دیگر متفاوت است. حتی برای عامل^۸ که یکی از پرسامدترین و مهم‌ترین نقش‌های معنایی است نیز تعریف‌های گوناگونی ارائه شده است.

داوتی^۹ (۱۹۹۱: ۵۴۷، ۵۴۸) توضیح می‌دهد که اگر چه نیاز به وجود یک فهرست محدود و جهانی از نقش‌های معنایی مانند عامل، پذیرا، مبدأ و غیره احساس می‌شود ولی هنوز بر سر تعداد این نقش‌ها بین زبان‌شناسان اختلاف نظر است. در مورد آشناترین نقش‌های معنایی نیز توافق نظر وجود ندارد. این اختلاف‌نظرها درباره^{۱۰} نقش‌های معنایی، داوتی را بر آن داشت که نظریه^{۱۱} نقش‌های معنایی نمونه‌های اعلا (۱۹۹۱) را مطرح کند. وی ادعا می‌کند که تفکیک نقش‌های معنایی به نقش‌هایی مجزا مانند عامل، پذیرا، مبدأ، مقصد و غیره خالی از اشکال نیست. داوتی بر این باور است که برای بررسی نقش‌های معنایی موضوع‌ها باید رویکردی پیوستاری اتخاذ شود. وی برای این پیوستار تنها دو نقش معنایی در نظر می‌گیرد که عبارتند از نقش‌های معنایی نمونه^{۱۲} اعلا و پذیرا.

---

1. semantic roles
2. case roles
3. thematic roles
4. theta
5. predicate
6. argument
7. proposition
8. agent
9. D. Dowty

آثار رش¹⁰ و لیکاف¹¹ (۱۹۷۰) منجر به پیدایش نظریه نمونه‌های اعلا¹² در معنی‌شناسی گردید. نمونه اعلا یکی از مفاهیمی است که در ارتباط با منطق فازی در معناشناسی مطرح می‌شود. بر اساس این نظریه مقولات طبیعی، الزاماً قابل تفکیک نیستند؛ یعنی دارای مرزهای مشخصی نمی‌باشند بلکه در سطوح مختلف به صورت سلسله مراتبی به هم پیوند می‌خورند و تشکیل پیوستار می‌دهند؛ بنابراین نقش‌های معنایی مانند بسیاری از مقولات زبان نمی‌توانند مفاهیمی مجزا باشند؛ لذا رویکرد پیوستاری داوتی خیلی کارآمدتر از نقش‌های معنایی مجزا می‌باشد اما نمونه‌های اعلا وی قادر به توصیف نقش‌های انواع موضوع‌ها در زبان نیست. تعدد نقش‌های معنایی مجزا و ناکافی بودن نمونه‌های اعلا داوتی ضرورت وجود نظریه پیوستاری‌ای را نشان می‌دهد که دارای حداکثر تعمیم و محدودیت باشد؛ یعنی علاوه بر این که دارای نقش‌های معنایی است که از حیث تعداد محدود می‌باشد، برای تعیین موضوع‌های شمار بیشتری از محمول‌ها نیز کارآمد باشد. همان‌طور که بیان شد، برای نقش‌های معنایی از دیرباز تاکنون نظریه‌های متعددی پیشنهاد شده است. هر چند که در اکثر نظریه‌های اخیر رویکردی پیوستاری در ارتباط با نقش‌های معنایی پذیرفته شده اما هم‌چنان بر سر این نقش‌ها توافق وجود ندارد و حتی برای پیوستار نقش‌های معنایی نیز مرتباً مفاهیم جدید معرفی می‌شود. بسیاری از این نظریه‌ها مفاهیمی تکراری را با شیوه‌ای متفاوت بیان می‌کنند و خود این تنوع نظریه‌ها مشکل‌سازند. یکی از بزرگ‌ترین مشکلات معناشناسان این است که چگونه بین گوناگونی‌های عمومی و جزئی دنیای واقعی و مجموعه مقوله‌های محدودتر در زبان ارتباط برقرار کنند. در مورد نقش‌های معنایی نیز این مشکل وجود دارد که خود آن باعث تنوع نظریه‌های مربوط به نقش‌های معنایی می‌شود. در این تنوع نظریه‌ها، نظریه‌ای کارآمد است که بتواند با حداقل نقش‌های معنایی، روابط معنایی بین محمول‌ها و موضوع‌ها را نشان دهد. در این نوشتار از منظری دیگر به مشکل تعدد نظریه‌ها پرداخته می‌شود؛ نگارنده بر این باور است که بعضی از نظریه‌ها می‌توانند مکمل یکدیگر باشند. پس برای دستیابی به نظریه نقش‌های معنایی پیوستاری که دارای حداکثر تعمیم و حد اعلا محدودیت باشد، به جای ارائه نظریه جدید متفاوت، می‌توان از پژوهش‌های پیشین در جهت اصلاح نظریه نمونه‌های اعلا داوتی استفاده کرد.

---

10 . E. Rosch

11 . G. Lakoff

12 . prototypes

۱-۲- پرسش‌های پژوهش

۱. آیا علاوه بر نمونه‌های اعلای عامل و پذیرای داوتی (۱۹۹۱)، می‌توان نمونه‌ی اعلای برای نقش‌های معنایی دیگر ارائه داد؟
۲. چه مشخصه‌هایی از نقش معنایی نمونه‌ی اعلای عامل در نظریه‌ی نمونه‌های اعلای داوتی نادیده انگاشته شده است؟
۳. چه مشخصه‌هایی از نقش معنایی نمونه‌ی اعلای پذیرا در نظریه‌ی نمونه‌های اعلای داوتی نادیده انگاشته شده است؟

۱-۳- فرضیه‌های پژوهش

۱. به جز نقش‌های معنایی عامل و پذیرا که توسط داوتی (۱۹۹۱) مطرح شده‌اند، نقش‌هایی معنایی دیگر نیز به گونه‌ی پیوستاری در زبان فارسی عمل می‌کنند.
۲. علاوه بر مشخصه‌های ذکرشده برای نمونه‌ی اعلای عامل داوتی (۱۹۹۱) باید مشخصه‌ی تولید و مصرف انرژی را اضافه کرد.
۳. علاوه بر مشخصه‌های ذکرشده برای نمونه‌ی اعلای پذیرای داوتی (۱۹۹۱) باید مشخصه‌ی تولید و مصرف انرژی را اضافه کرد.

۱-۴- اهداف پژوهش و ضرورت آن

از آن‌جا که پژوهش حاضر جستاری نظری است، هدف از انجام آن نیز نظری خواهد بود. در این پژوهش سعی خواهد شود با بررسی و نقد نگرش‌های پیشین درباره نقش‌های معنایی، ضرورت رویکردی پیوستاری به نقش‌های معنایی مورد ارزیابی قرار گیرد. چگونگی پیوستاری بودن این نقش‌ها در زبان فارسی مورد تحقیق قرار می‌گیرد و نقش‌های معنایی جدیدی ارائه می‌گردد تا به کمک آنها قابلیت این رویکرد پیوستاری در تعیین نقش‌های معنایی موضوع‌ها افزایش یابد. پژوهش حاضر نظری و در حوزه‌ی معناشناسی است. از آن‌جا که اساساً پرداختن به معنا دارای

این ویژگی است که دست‌آوردهای آن می‌تواند جهانی باشد، صرف‌نظر از تفاوت‌های خاص هر زبان، نتایج این پژوهش می‌تواند در سایر زبان‌ها نیز قابل‌اجرا باشد.

۱-۵- اطلاعات مربوط به روش‌شناسی پژوهش

روش کار در این پژوهش مبتنی بر بررسی نظری داده‌ها و توصیف و تحلیل آن‌ها می‌باشد. داده‌ها از منابع شفاهی و مکتوب فارسی معیار و بر اساس شم زبانی نگارنده جمع‌آوری شده‌اند. روش تحقیق کتابخانه‌ای و بر اساس الگوی ارائه‌شده در فصل سوم می‌باشد.

۱-۶- سازمان‌دهی پژوهش

پایان‌نامه حاضر در پنج فصل تنظیم شده است. فصل نخست به معرفی و لزوم پیوستار نقش‌های معنایی می‌پردازد. در این قسمت مسئله پژوهش، پرسش‌های پژوهش، اهداف پژوهش و ضرورت آن‌ها، فرضیه‌های پژوهش، اطلاعات مربوط به روش‌شناسی و سازمان‌دهی پژوهش بیان می‌گردد.

در این فصل مشکلات نظریه‌های سنتی درباره نقش‌های معنایی مطرح می‌گردد. بنابراین ضرورت در نظر گرفتن پیوستار نقش‌های معنایی مطرح می‌شود.

در فصل دوم پژوهش‌های پیشین مرتبط با نقش‌های معنایی در دو قسمت پژوهش‌های غیرایرانیان و پژوهش‌های ایرانیان مورد بازبینی قرار می‌گیرد. به این دلیل که اکثر نظریه‌پردازان درباره نقش‌های معنایی غیرایرانی می‌باشند، ابتدا آثار غیرایرانیان و سپس ایرانیان مرور می‌شود. از آن‌جا که درباره نقش‌های معنایی نظریه‌های متعددی ارائه شده و همچنان نیز این نظریه‌ها در حال افزایش و تغییر می‌باشند، تنها نظریه‌های حاکم در این زمینه مورد بازخوانی قرار می‌گیرند و از توضیح نظریه‌های مشابه که با واژگانی متفاوت، مفهومی یکسان را بیان می‌کنند، چشم‌پوشی می‌شود. در انتها نیز خلاصه مطالب این فصل ارائه می‌شود.

فصل سوم به تعیین چارچوب نظری پایان‌نامه حاضر که بر مبنای انگاره‌ای تلفیقی است، می‌پردازد. مبنای این انگاره نظریه داوتی است که معتقد به پیوستار نقش‌های معنایی می‌باشد. برای اصلاح نظریه داوتی از آثار دلنسی (۱۹۹۱)، لنگاکر (۱۹۹۱) و ون‌ولین (۲۰۰۴) استفاده می‌شود تا نظریه‌ای کارآمدتر برای تعیین نقش معنایی

موضوع‌ها ارائه شود. در انگاره تلفیقی، ابتدا محمول‌ها به دو گروه رخدادی و حالتی تقسیم می‌شوند، سپس نقش -های معنایی هر گروه از این محمول‌ها تعیین می‌شود. در انتهای این فصل، انگاره مورد نظر به صورت خلاصه ارائه می‌گردد.

در فصل چهارم انگاره تلفیقی پیشنهادی درباره پیوستار نقش‌های معنایی در زبان فارسی مورد بررسی قرار می‌گیرد. برای آسان‌شدن این امر، ابتدا محمول‌های رخدادی به محمول‌های کنشی و تغییرحالت و محمول‌های حالتی نیز به محمول‌های ذهنی، احساسی و رابطه‌ای تقسیم می‌شود. سپس کارآمدی انگاره پیشنهادی در هر یک از این گروه‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

در فصل پنجم ابتدا گزارش مختصری از کل پژوهش ارائه خواهد شد. سپس پاسخ‌های صریح به پرسش‌های مطرح‌شده در فصل اول داده خواهد شد. در ادامه نیز صحت فرضیه‌های پایان‌نامه مورد تأیید یا رد قرار خواهد گرفت.

فصل دوم

پیشینه پژوهش

نقش‌های معنایی از دیرباز مورد توجه بوده است و عموماً شروع نظریه‌های نقش‌های معنایی را به دست‌نویس هندی، پانینی (۴۰۰ تا ۵۰۰ ق. م) نسبت می‌دهند. کرنز^{۱۳} (۲۰۰۰: ۸) بیان می‌دارد، اگر چه در ابتدا نقش‌های معنایی به صورت تفسیری طبقه‌بندی می‌شدند اما هنوز برای دست‌نویسان اهمیت خاصی دارند و در نظریه‌های معنایی نیز ظاهر می‌شوند.

در این قسمت به بررسی نقش‌های معنایی در نگرش‌های سنتی و نگرش‌های نظری معاصر پرداخته می‌شود ولی از آن‌جا که نظریه‌ها و پژوهش‌های متعددی از زمان پانینی^{۱۴} تاکنون در مورد نقش‌های معنایی ارائه شده، بررسی تمامی آن‌ها در این جستار ممکن نیست. نگارنده سعی کرده به نظریه‌های حاکم در این زمینه بپردازد و از توضیح نظریه‌های مشابه که با واژگانی متفاوت، مفهومی یکسان را بیان می‌کنند، چشم‌پوشی کند. بررسی نقش‌های معنایی در دو بخش پژوهش‌های زبان‌شناسان ایرانی و غیرایرانی انجام می‌گیرد. به علت این که عمده پژوهش‌های انجام شده متعلق به غیرایرانیان می‌باشد، ابتدا به این جنبه پرداخته می‌شود.

۲-۲- پژوهش‌های زبان‌شناسان غیرایرانی

در این بخش پس از معرفی نخستین رهیافت‌ها و دیدگاه‌های سنتی در مورد نقش‌های معنایی، نگرش‌های نظری معاصر مورد بازبینی قرار می‌گیرد. برای بررسی نقش‌های معنایی در نظریه‌های معاصر از سه تفکر حاکم بر زبان -گشتاری، نقش‌گرایی و شناختی- استفاده می‌شود و نظریه‌های صاحب‌نظران برجسته این مکاتب مورد بازبینی قرار می‌گیرد. به علت ارتباط تنگاتنگ زبان‌شناسی و روان‌شناسی، نقش‌های معنایی در دیدگاه‌های روان‌شناسی مربوط به زبان‌آموزی کودک نیز به اختصار بیان می‌گردد. سپس نظریه‌های زبان‌شناسان ایرانی در چارچوب مکاتب فوق‌مرور می‌گردد و انگاره‌های جدید ارائه‌شده نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۱- نقش‌های معنایی در دیدگاه سنتی

هندی‌ها از نخستین کسانی هستند که در مورد نقش‌های معنایی آثاری از خود به جای گذاشته‌اند. تعمق در این نوشته‌ها بیانگر آن است که تا اواخر قرن بیستم، تفاوت چندانی در رهیافت‌های پیشینیان به وقوع نپیوسته است اما از اواخر قرن بیستم نگرش‌ها و دیدگاه‌های کم و بیش متفاوتی در توصیف نقش‌های معنایی اتخاذ شده است.

۲-۲-۱-۱- نخستین رهیافت‌ها

بنا به نوشتهٔ رابینز^{۱۵} (۱۹۷۹: ۱۳۷)، پانینی در دستور سنتی زبان شناسی هندی، هشت کتاب^{۱۶} که حدوداً ۳۰۰ تا ۶۰۰ سال قبل از میلاد مسیح نوشته شده، به بحث در بارهٔ نقش‌های معنایی پرداخته که تاثیر آن تا امروز باقی مانده است. کیپارسکی^{۱۷} و استال^{۱۸} (۱۹۶۹: ۶۴) دستور پانینی را نظامی قاعده‌مند می‌دانند که بین بازنمودهای معنایی جمله و بازنمودهای آوایی آن رابطه برقرار می‌کند. وچسلر^{۱۹} (۲۰۰۶: ۶۴۵ و ۶۴۶) در توضیح مطالب کیپارسکی و استال می‌آورد که این رابطهٔ اشتقاقی شامل دو سطح است که سطح اول، روابط کاراکا^{۲۰}ها را در بر می‌گیرد و سطح دوم مربوط به صرف واژگانیست. کاراکاها همان نقش‌های معنایی‌اند که روابط معنایی پایه را شکل می‌دهند. وی (همان جا) به نقل از کیپارسکی و استال انواع کاراکاها را تعریف می‌کند: یکی از این کاراکاها آپادانا^{۲۱} نام دارد. آپادانا نقطه‌ای ثابت است که شی‌ای از آن دور می‌شود اما برای فعل‌های معینی می‌تواند نشان-دهندهٔ روابط مشخصی (مانند منبع ترس، شی پنهان شده از، ممانعت شده از و یا آموختن از) باشد. در واقع حالت اصلی آپادانا حالت ازی^{۲۲} است. کاراکای کارمان^{۲۳} (پذیرنده) شی‌ای است که در ابتدا مورد تقاضا است و بیشتر حالت سببی^{۲۴} دارد. کاراکای کارانا^{۲۵} (ابزار^{۲۶})، به‌عنوان مؤثرترین وسیله تعریف می‌شود؛ بنابراین دارای حالت ابزاری است. بعضی افعال نیز حالت ملکی به کارانا اعطا می‌کنند. سایر کاراکاها عبارتند از: سامپاردانا^{۲۷} (مفعول

15 . R. H. Robins

16 . *Ashtadhyay*

17 . P. Kiparsky

18 . J. Stall

19 . S. Wechsler

20 . Karaka

21 . Apadana

22 . Ablative

23 . Karman

24 . accusative

25 . Karana

26 . instrument

27 . Sampardana

غیرمستقیم)، ادبیکاراناً^{۲۸} (موقعیت^{۲۹})، کارتر^{۳۰} (عامل)، و بتو^{۳۱} (سبب^{۳۲}). وچسلا (همان‌جا) یادآور می‌شود که قوانینی اختیاری، جایگزین‌سازی موضوع‌های جمله را کنترل می‌کنند؛ برای مثال کاراکای کارانا در مثال (1) دارای حالت ابزاری است اما در مثال (2) فعلی مانند "yajate" که به معنای "تقدیم چیزی به پروردگار" می‌باشد، از قوانین اختیاری بهره می‌برد و به کارانا حالت ملکی اعطا می‌کند:

(1)

Parasuna	Vrksam	Chinatti.
INST . تبر	ACC . درخت	می‌برد

"تبر درخت را برید."

(2)

Ghrtasya	Ghrtena	Yagjat.
INST . کره	GEN . کره	تقدیم کردن

"به او روغن خالص تقدیم کرد."

کیپارسکی و استال (۱۱۰) خاطر نشان می‌کنند که کاراکاها مانند قواعدی عام عمل می‌کنند که برای جملات معلوم و مجهول، فعل‌های مصدری، گروه‌های اسمی و برای استفاده از حالت‌های خاص و تفسیر عامل‌های بیان‌نشدهٔ مصدرها نیز به کار می‌روند.

28 . Adbikarana

29 . Location

30 . Kartr

31 . Betu

32 . cause